

EĞRİ SEFERİNDE BİR ŞEYH: ŞEMSEDDİN SİVÂSÎ

Özden AYDIN*

Öz

Osmanlı tarihine ait çalışmalarda “Uzun Harp Dönemi” veya “On Beş Yıl Savaşları” olarak adlandırılan 1593-1606 yılları arasındaki savaşların dönüm noktası, 1596 yılında Sultan III. Mehmet’in (1595-1603) ordunun başında sefere çıkması ve istikametini Eğri Kalesi’ne yöneltmesi ile olmuştur. Bu alışmada Sultan III. Mehmet’in Eğri seferine gitmeden önce Sivas ve çevresinde şöhret bulan Şemseddin Sivâsî’yi de yanına alarak sefere katılması hadisesi, bir şeyhin gözüyle canlandırılmaya çalışılacaktır. Çalışmaya Şemseddin Sivâsî’nin hayatı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra O’nun Eğri seferine iştirakı, öncesinde yapılan sefer hazırlıkları, İstanbul’da konaklaması ve sefer esnasında yaşanan hadiseler kronolojik olarak ele alınacaktır. Bu bilgiler Şeyh Şemseddin Sivâsî’nin damadı ve aynı zamanda talebesi olan Şeyh Receb Sivâsî’nin, sefer esnasında dervişandan duyduklarını naklettiği *Necmü’l-Hüdâ fi Menakıbı’ş-Şeyh Şemseddîn Ebû’-Senâ* (Güneren, 2010) adlı eserinden istifade edilerek anlatılmaya çalışılacak ve Osmanlı tarih yazarlarının eserleriyle karşılaştırılmalı olarak verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, III. Mehmed, Eğri Kalesi, Şeyh Şemseddin Sivâsî.

A SHEIKH at THE EGRI EXPEDITION: SEMSEDDIN SIVASÎ

Abstract

The milestones between the years of 1593-1606, which were called as the “Long Warfare Period” or “Fifteen Year War” the studies of Ottoman history, marked the turning point of Sultan III. Mehmet (1595-1603) at the beginning of the army and the direction of the army led to the direction of the Egri Castle. After the brief information about the life of the sheikh Semseddin Sivasi was given to the study, his incidents, his expedition preparations, his accommodation in Istanbul and the events during the expedition will be dealt with chronologically. This information will be given by the son of Sheikh Semseddin Sivasi’s and at the same time that his student, Sheikh Receb Sivasi’s the expedition, during the expedition, the *Necmü’l-Hüdâ fi Menakıbı’ş-Şeyh Şemseddîn Ebû’-Senâ* transfer that he heard from the dervish was tried to explain and it will be given comparatively with the works of Ottoman history writers.

Key Words: Ottoman State, III. Mehmet, Egri Castle, Sheikh Semseddin Sivasi.

GİRİŐ

Şemseddin Sivâsî tasavvuf tarihinde üç Şems’ten biri olarak kabul edilir. İlki, Rükneddin Sencasi yahud Őihabeddîn Tebrizî ya da Baba Kemal Hocendi hazeratından birinin emri ve

* Dr, Öğretmen, e-posta: ben-ozden@hotmail.com, ORCID:0000-0003-0729-9183.

işaretiyle, Mevlana Celaleddin Rumî'yi irşat etmek için gelen *Şems-i Tebrizî*. İkincisi, Fatih Sultan Mehmet ile birlikte İstanbul fethinde bulunan Hacı Bayram-ı Velî'nin halifesi *Ak Şemseddin*'dir. Üçüncüsü, Eğri gazası fatihi olan Sultan III. Mehmed (1595-1603) ile Eğri seferine iştirak eden *Kara Şems*'dir (Türer, 2011: 316). Şemseddin Sivâsî, Halvetiyye tarikatının dört ana kolundan biri olan *Şemsîyye*'nin kurucusudur (Vicdânî, 1995; Hulvî, 1996).

Şemseddin Sivâsî, Kanûnî Sultan Süleyman'ın (1520-1566) saltanatı devrinde H.926/M.1520 senesinde Zile'nin Silis (Güzelbeyli) köyünde dünyaya gelmiştir. Künyesi, *Ebû's-Senâ*, lakabı *Şemsü'd-Dîn*, ismi *Ahmed*, mahlası *Şemsî*, şöhretleri ise *Kara Şems*'dir (Türer, 2011: 316). Sivas ve havalisinde *Şems-i Azîz* olarak da anılmaktadır. Zile'de doğmasına nispet edilerek kendisine *Zilî* de denilmektedir. Fakat ömrünün büyük bir kısmını Sivas'ta geçirmesine mukabil *Sivâsî* nisbetiyle şöhret kazanmıştır.

Babası Horasan taraflarından, 28 sofularıyla (Üçer, 1987: 228), Zile'ye gelip yerleşmiş ve burada vefat etmiş olan *Ebû'l-Berâkât Muhammed b. Arif Hasan ez-Zilî Efendi*'dir. Anneleri *Ümmi Sultan Hatun*'dur (Türer, 2011: 315, 319). Şemseddin Sivâsî *Divân*'ın da babasının Buhara'dan Anadolu'ya gelişiyle ilgili şu bilgiyi vermektedir: "*Sefer kıldım giderem dost iline/ Esen kal hey Semerkand u Buharâ*" (Üçer, 2010: 157). Hüseyin Vassâf Efendi, *Sefine-i Evliyâ* adlı eserinde, Şemseddin Sivâsî'nin babasını *Amasyalı* olarak göstermiştir (Vassâf, 2006: 474).

Şemseddin Sivâsî'nin peder-i âlileri eş-Şeyh Muhammed Ebû'l-Berekât Hazretleri onun da pederi *Arif Efendi* ve onun da pederi *Hasan Efendi*'dir. Ebû'l-Berekât Muhammed Efendi'nin dört oğlu vardır. Hepsi de ulemâ ve sülehâdandır. Yaş itibarıyla en büyükleri 1591-92/Hicrî 1000 senesinde 90 yaşlarında vefat eden *Şeyh Muharrem ez-Zilî*'dir. Şeyh Muharrem Efendi'nin büyük oğlu *Feyzullah Efendi*'dir. Ondan sonra sırayla *Abdülmecîd Sivâsî*, *Abdülkerîm Efendi* (Zile Camii hatibi) ve küçük mahdumları *Abdürraûf Efendi* gelmektedir (Türer, 2011: 72-73).

Ebû'l-Berekât Muhammed Zilî Efendi'nin, Muharrem Efendi'den sonra dünyaya gelen oğlu *Şeyh İbrahim Efendi*'dir. İbrahim Efendi, Şemseddin Sivâsî ile birlikte Sivas'a hicret etmiş ve Hasan Paşa Camii'nde (Meydan Camii) imamlık vazifesini yaptığı sırada 1591-92/Hicrî 1000 senesi civarında vefat etmiştir. Şemseddin Sivâsî ve Şeyh İsmail Efendi Ebû'l-Berekât Efendi'nin diğer oğullarıdır. Şeyh İsmail Efendi, Şemseddin Sivâsî ile birlikte Hicrî 999/1590-91 tarihinde hac edenlerdendir (Güneren, 2010: 73-74; Türer, 2011: 387-88). Vefatı da 1590-91 yıllarından sonraki bir tarihte olması gerekir. Dolayısıyla 70-80 yıl kadar yaşamış olması muhtemeldir.

Kaynaklarda Şemseddin Sivâsî'nin eş ya da eşleri hakkında her hangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Necmü'l-Hüdâ'da verilen bilgilere göre, 56 evladı olmuş ve çoğu kendisinden evvel vefat etmiştir. Burada ifade edilen rakam oldukça fazladır. Kendisinden sonra hayatta kalan yedi kız ve üç erkek evladı vardır. Kız evlatlarından birinin adının *Safiye Hatun* olduğunu öğrenmekteyiz. Sivâsî Efendi, Safiye Hatun'u, kardeşi Şeyh İbrahim Efendi'nin oğlu *Şeyh Receb Sivâsî Efendi* ile evlendirmiştir. Diğer kız evlatları hakkında ise her hangi bilgi mevcut değildir. Erkek evlatlarının en büyüğü *Şeyh Pîr Mehmet Efendi*'dir. Pîr Mehmet Efendi bir ara Sivas kadısı olmuştur. Şemseddin Sivâsî'nin vefatının ardından iki sene kadar yaşamış, 1599 yılında vefat etmiştir. Kabri Şemseddin Sivâsî'nin türbesinde, kubbenin altındadır. Diğer evlatlarından *Şeyh Hasan Çelebi*, Hz. Şems'le birlikte hac ettikten sonra İstanbul'a gidip Ayasofya medresesinde müderris olan Seyfullah Efendi'nin yanında dört sene kadar eğitim görmüştür. Sivas'a döndükten sonra da *Sahibiye Medresesi*'nde müderris ve daha sonra da Arapgir'de kadılık

Eğri Seferinde Bir Şeyh: Şemseddin Sivâsî

yapmıştır. Bir süre sonra da kadılığı terk ederek Sivas'a dönmüştür. Sivâsî Efendi'nin tasarrufundaki arazi kendisine verilmiştir. Şemseddin Sivâsî'nin en küçük evladı ise *Şeyh Müeyyed Çelebi'* dir (Güneren, 2010: 65-66, 69, 74).

Şemseddin Sivâsî, Zile'de bölgenin ehl-i ulemâsından sarf, nahv ile diğer ilimleri tahsil etmiş ve aynı zamanda Tokat'ta bulunan biraderleri Muharrem Efendi ve İbrahim Efendi'nin yanlarında ilim tahsiline devam etmiştir. Daha sonra Tokat'a gidip zamanının Zemahşerî'si diye ün salmış olan Arakiyecizâde Şemseddin Efendi'nin yanında aklî ve naklî ilimleri öğrenmiştir (Türer, 2011: 319).

Tokat'ta aklî ve naklî ilimleri tahsil edip yükseldikten sonra II. Selim'in (1566-1574) saltanat devrinde (Vassâf, 2006: 474) yirmili yaşlarında İstanbul'a gelip, Sahn-ı Semân medreselerinin birinde müderris olarak vazifelendirilmiştir. Şemseddin Sivâsî İstanbul'a hicretinin sebebini şu şekilde açıklamışlardır: "*Çünkü, 'ilm-i şerîfden istifâ-i hazz olundu, dâru's-saltanati'l-'aliyye Kostantiniyye'ye hicret ve tedrîs ve neşr-i 'ulûma iştigâl ve himmet ve medârisden hareket ile sahn medârisinin birine vuslat müyessere oldu*" (Türer, 2011: 320).

Şemseddin Sivâsî bu tahsilini yarıda bırakarak İstanbul'dan ayrılmıştır. Daha sonra İstanbul'dan Şam'a geçerek burada bir süre kaldıktan sonra hac parasını denkleştirmiştir. Hacı olduktan sonra Zile'ye dönmüş ve kısa bir süre sonra da evlenmiştir (Türer, 2011: 320; Güneren, 2010: 15). Şemseddin Sivâsî ilmiye sınıfında en yüksek derece kabul edilen "Mevlanâ" payesine eriştiği bilinmektedir (Yüksel, 1990: 41).

Şemseddin Sivâsî, Zile'de babasının şeyhi olan el-Hâc Hızır Efendi'nin hulefasından ve Amasya'da Ezine Pazarı'nda mukim olan Muslihiddin Halife'ye intisâb etmiştir. İcazet aldıktan kısa bir süre sonra şeyhi vefat etmiştir. Şeyhinin vefatından sonra veli bir zat bulup talebe olmak istemiştir. Amasya'da kaldığı süre boyunca iki tane kâmil bir şeyh olduğunu fakat ümmi olmaları sebebiyle ilmine mani olacağı düşüncesi onun Amasya'dan Tokat'a dönüş yapmasına neden olmuştur (Türer, 2011: 320-22; Güneren, 2010: 15).

Şemseddin Sivâsî'nin şeyh arayışı Tokat'ta da devam etmiştir. Şeyh Mustafa Kirbâsî'nin huzuruna varıp ona intisap etmek istediğini söylediğinde, Şeyh Mustafa Kirbâsî yaşlı olduğunu ve bir süre sonra (altı ay kadar sonra) kendisini irşat etmek isteyen bir zatın Zile'ye geleceğini müjdelemiştir. Bir süre sonra Halvetiyye tarîkâtı *Pîr-i Sâni'*si olan *Seyyid Yahyâ Şirvânî'*nin halifesi Şeyh Abdülmecîd Şirvânî, Şemseddin Sivâsî'yi terbiye ve irşad etmek üzere Tokat'a 963/1555-56 senesinde gelmiştir. Şeyhinin Tokat'a gelişi Şeyh Mustafa Kirbâsî'nin söylediği gibi altı ay kadar sonra olmuştur (Güneren, 2010: 21).

Şemseddin Sivâsî, Şeyh Abdülmecîd Şirvânî'nin yanında altı ay gibi kısa bir zaman içinde sülûkünü tamamlamış, ardından taç, hırka, seccade ve asa ile hilâfet alarak memleketi olan Zile'ye gönderilmiştir. Abdülmecîd Şirvânî'ye on bir sene hizmet ve elli yıl kadar seccade-i irşatta bulunmuştur (Türer, 2011: 299, 340-41; Güneren, 2010: 21).

Zile'de irşad faaliyetlerini devam ettirdiği bir zamanda Kanûnî Sultan Süleyman devrinin Sivas valisi olan Koca Hasan Paşa (öl. 974/1566), Sivas'ta bir camii (Meydan Camii) yaptırmış, bir şeyh ve vaiz olarak Şemseddin Sivâsî'yi Sivas'a davet etmiştir. Şemseddin Sivâsî'nin Sivas'a geldiği tarih 1564-65 yıllarıdır ve kanaatimizce geldiği vakitte 34-35 yaşlarında olması gerekir (Türer, 2011: 363). Necmü'l-Hüdâ'da Şeyh Receb Sivâsî Efendi, Şemseddin Sivâsî'nin Meydan Camii'ndeki vaazlarının çok rağbet gördüğünü, kadını ve erkeğinin camiye doldurduğunu, günden güne şöhretinin yayıldığını, Cuma namazlarında cemaatin birbirinin sırtında secde

edecek kadar kalabalık olduğunu nakletmektedir. Sivâsî Efendi, Meydan Camii'nde 30 sene, 16 sene de Zile'de vaaz ve nasihatleri ile birlikte 80 senelik ömürlerinin 50 senesini vaaz ve nasihatle geçirmiştir (Güneren, 2010: 39-40). Kaynaklarda Şemseddin Sivâsî üç defa hacca gittiği nakledilmiştir (Türer, 2011: 366).

1. Eğri Seferine Giden Süreç

Osmanlı Devleti ile Habsburglar arasında 1593 yılında başlayan *on beş yıl savaşları* veya *uzun harp döneminin* ilk yıllarında Osmanlı tarafı üst üste yenilgiler yaşamıştır. Bu dönemin ilk evresi Eğri kalesinin fethi ile tarihi bir dönüm noktasına girmiştir (David, 1994: 489).

Avusturya ile sekiz senelik barış antlaşması devam etmesine rağmen her iki tarafın hudut kumandanları bir bahane bulmaları halinde birbirlerine taarruzda bulunuyorlardı. Bütün bunlara rağmen 999/1590 tarihinde sekiz senelik antlaşma yenilenmişti. Antlaşmanın yenilenmesini müteakip Telli Hasan Paşa'nın Avusturya'ya karşı yapmış olduğu üç büyük akın mevcut antlaşmayı bozacak derecede önemli idi. Avusturya bir yandan bu akınlara karşı koymuş, diğer yandan da Erdel, Eflak ve Boğdan Beyleri ile ittifak yapmıştı (Uzunçarşılı, 2011: 69-70).

Avusturya'nın ittifak girişimleri ile birlikte Avusturya'ya ait Siska (Sissek) muhasarasında Telli Hasan Paşa'nın öldürülmesi ve pek çok Osmanlı askerinin şehit düşmesi üzerine sadrazam Sinan Paşa'nın ısrarıyla Avusturya'ya karşı harp ilan edildi (İlgürel, 1989: 400). Kırk bin kişilik ordu hazırlandı. Kırım Hanı Gazi Giray Han'ın da orduya ilhakıyla Viyana ile Budin arasındaki Yanikkale alındı. Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa Avusturya cephesine serdar tayin edildi. Mehmed Paşa'nın Budin'de bulunduğu bir sırada Avusturya Estergon'u seksen bin kişilik bir ordu ile muhasara ederek bir aylık bir muhasara sonunda burayı ele geçirdi. Kısa bir süre sonra da Tuna'nın kenarındaki Vişegrad Avusturya'nın eline geçti (1595) (Uzunçarşılı, 2011: 71-73).

Bu sırada III. Murad'ın oğlu III. Mehmed tahta geçmiş, sadrazam Sinan Paşa'nın vefatıyla da Damad İbrahim Paşa sadrazam olmuştu. III. Mehmed'in komutayı ele almasıyla Macar topraklarında bulunan Eğri üzerine sefere çıktı. Macaristan'ın Heves iline bağlı olan Eğri, Transilvanya ile Habsburglar arasındaki haberleşme yollarını kontrol altında tutan bir merkezdi (Shaw, 2008: 231). Bu bakımdan ayrı bir öneme sahip olan Eğri'nin fethedilmesi gerekiyordu.

1.1. Şemseddin Sivâsî'nin Eğri Seferi ve Haçova Meydan Muharebesi'ne İştiraki

Şemseddin Sivâsî'nin Eğri Seferi'ne katılıp katılmadığı konusunda bazı tereddütler bulunmaktadır. Bu hususta kaynaklarda verilen bilgiler aşağıda değerlendirilmiştir. Osmanlı Arşivi'nde bulunan 7 Muharrem 1319/26 Nisan 1901 tarihli bir belgede Şemseddin Sivâsî'nin Eğri Seferi'ne iştirakını vurgulanmıştır. Burada geçen ifade: "...Sultan Mehmed Hân-ı sâlis tâbe serâhu zamân-ı saltanatlarında ve bin kırk [bin dört]¹ tarihinde meşhûr ve müteârif olan Eğri kal'ası gazasında bulunarak himem-i kudsiyyeleriyle fütühata nâil olmasından dolayı nâmu şimdiye kadar ümrân-ı Anadolu kıt'asınca bir mevki' ihtirâmı ihrâz etmiş olan eizze-i kirâmdan Kara Şemseddîn Sivâsî kuddise sırîhu'l-'âlî Hazretleri'nin..." şeklindedir (BOA, BEO, 1650/123748).

Mahmud Cemaleddin Hulvî, *Lemazât*'ta, Şemseddin Sivâsî'nin Sultan III. Mehmed ile Eğri seferinde bulunduğunu, sefer esnasında tesirli vaazları ile orduyu teşyi ederek, fethin

¹ Belgede imla hatası olması muhtemeldir. Nitekim Eğri Seferi 1004/1595-96 tarihinde vuku bulmuştur.

Eğri Seferinde Bir Şeyh: Şemseddin Sivâsî

hızlandırılmasını sağladığını ifade etmiştir (Hulvî, 1996: 597). İbrahim Peçevî Tarihi'nde Şemseddin Sivâsî'nin Eğri seferine katıldığı nakledilmiştir (Peçevî, 1992: 422). Evliyâ Çelebi, Seyahatnâmesi'nde Şemseddin Sivâsî'nin Eğri seferine iştirakı hakkında şöyle malumat vermiştir:

“Şeyh Hazret-i Kara Şems Efendi Sultan: Eğri fatihi Sultan III. Mehmed şeyhlerinden olup, Eğri gazasında birlikte idiler. Hatta Osmanoğlu bozulmuş iken bu aziz Mehmed Han'ın saba sür'ati atının yularından sıkı tutup “sabr eyle beğim! Şimdi fırsat ganimettir!” diye İslâm askerlerini cenge teşvik ederken Allah'ın hikmeti ile zafer rüzgârı İslam tarafına esip bir anda 100.000 küffârı Eğri yakınında Hıraştuş Sahrası'nda kılıçtan geçirip bütün Müslüman gaziler muzaffer oldular. Macar-ı küffardan 76 parça kaleyi feth edip Eğri'yi sağlam ve korunaklı ederler. Sivâsî Kara Şemseddin'dir ki Eğri gazasından Osmanoğlunun yüzünü ak eylemiştir” (Evliya Çelebi, 2006: 278).

Ayrıca Şemseddin Sivâsî ile birlikte Eğri seferine katılan şeyhler şu şekilde sıralanmıştır: Necmeddin Hasan Yemenî, Halvetî-Cerrahî şeyhi İbrahim Efendi (öl. 1042/1632), Ömer Fanî Efendi, Yayabaşızâde Hızır Efendi, İştibli Emir Abdülkerim Efendi (Türer, 1984: 186).

Tasavvuf ehli meşhur şeyhler “manevi cihat” adını verdikleri içsel-manevi mücadelenin yanı sıra “cihad-ı sûrî” dedikleri, hiç değilse hayatlarında bir kez düşmana karşı cephede savaşmadıkça, “kemal” derecesine ulaşamayacaklarını ve dünyada yapmaları gereken cihadın eksik kaldığına inanırlardı” (Türer, 2011: 65).

1.2. Şemseddin Sivâsî'nin Eğri Seferine İştirakı

III. Mehmed Eğri seferine gitmeden evvel Sivas ve havalisinde şöhret bulan Şemseddin Sivâsî'yi bu sefere katılması için davet etmiştir. Şemseddin Sivâsî'nin Eğri seferine iştirak arzusunu, Şeyh Receb Sivâsî Efendi şu şekilde nakletmiştir:

“Bir gün Hazretî Şems, bu Fakîr'i halvet-hânelerine da'vet ve bi-tarîkî'l-müşvere buyurdular ki; “A'da-i Dîn'in ser-hadlerinde olan muvahhidin üzere tecâvüzleri hadden efzûn zulm ve te'addîleri tahammûlden birûn olmuşdur. Derûnda bir sefer arzusu ser-zede ve peydâ ve 'inân ve ihtiyârı elimden alub, tûsen-i râhatım bî-ârâm ve bî-pervâ itmişdir.” buyurdularında, küstâhâne 'arz-ı merâm ve bast-ı kelâm idüb didim ki; “Sinn-i şerifiniz reşide-i heştâd ve vücûh-ı nazeniniz kuvvet-i za'f ve za'f-ı kuvvet izdiyâd üzere olduğundan, kat'-i nazar-ı sefer ba'îd, meşakkat-ı râh şedide, husûsan Pâdişâhımız'da hareket-i sefer mesmû'umuz değildir.” Didiğimizde, “Bize işâret ve tenbîh oldu ki; “Cehhiz esbâbe's-seferi. Fe-inne leke'l-fetha ve'z-zafere. / Fe-kultü: “İnnî mine'l-müşrikîne”² Ya'nî, “Eshâb-ı seferi ihzâr eyle. Feth ve zafer senin için mukarrer.” buyuruldu.” (Türer, 2011: 366-67).

Bu pasajda, Şemseddin Sivâsî'nin Şeyh Receb Efendi'yi istişare için çağırıp hudutlarda din düşmanlarının Müslümanlara yaptıkları zulmün tahammül sınırını aştığını belirterek sefere gitmek arzusunda olduklarını bildirmiştir. Bunun üzerine Şeyh Recep Efendi, yaşlarının

²Enfal, 6/79: “Şüphesiz ki ben, bir muvahhid olarak, yüzümü o, gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a yönelttim. Ben müşriklerden değilim”.

seksene ulaştığını, bedeninin zayıf olması sebebiyle uzakta olan sefere ve yol meşakkatine dayanamayacağı ve padişahın sefer çağrısını da duymadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine O da Enfâl Sûresi'nin 79'uncu ayeti ile karışık vermiştir.

1.3. Sefer Hazırlıkları ve İstanbul'a Yolculuk

Şemseddin Sivâsî, Eğri Seferi'ne çıkmaya karar verdiği vakitler Sultan III. Mehmed henüz tahta çıkmamıştır. Şemseddin Sivâsî sefer hazırlıklarına çoktan başlamıştır. Öncelikle kendi helal mallarıyla altı adet deve almış, derviş ve halifesi için de birer at satın almıştır. Ayrıca Sivâs'da medfûn, Ashâb-ı Güzin'den Resûlullâh'ın sancaktarı Abdülvehhâb Gâzi'nin sancak-ı şerifi de almasıyla yol hazırlıkları tamam olmuştur³.

Şemseddin Sivâsî yol hazırlıklarını tamamladığında İstanbul'dan Şemseddin Sivâsî'yi sefere davet etmek için kapıcıbaşı eliyle davet mektubu gelmiştir. Mektubu alan Şemseddin Sivâsî "*Sem'an ve tâ'aten, iki yıldır tedârikdeyüz. Hem-ân Bismi'llâh gidelüm*" diyerek İstanbul'a süvar olmuştur (Türer, 2011: 368).

İlk menzil yeri Gebze olup burada Şemseddin Sivâsî'yi Azîz Mahmud Hüdâyî Efendi karşılamıştır. Bu karşılaşmada Üsküdârî Mahmud Efendi, Şemseddin Sivâsî'nin elini öptükten sonra Şemseddin Sivâsî: "*Oğlum, siz yegânesiz. Ba'de'l-yevm ferzâne olursuz*" diyerek dua etmiştir. Azîz Mahmud Efendi; Şemseddin Sivâsî'ye: "*Sinn-i şerîfleriniz seksâna bâliğ, vücûd-ı şerifiniz de za'afda mebalığ. İt'âb-i nefis buyurmasanız.*" dediğinde Şemseddin Sivâsî sünnet-i seniyye gereği sefere icabet etmek istediğini söylemiştir (Türer, 2011: 368).

Şemseddin Sivâsî Üsküdar'a (İstanbul'un ilçesi) geldikten sonra Azîz Mahmud Hüdâyî'nin üç gün boyunca misafiri olmuştur. Burada kaldığı süre boyunca ulemâ ve vüzeradan, meşâyihden, havass ve avammdan pek çok kişi ziyaretine gelmiştir. Dördüncü gün padişah tarafından İstanbul'a davet olunmuştur. Padişah Şemseddin Sivâsî'nin kendisini davet etmeden evvel sefer hazırlığı içinde olduğunu duyunca çok şaşırıldığını dile getirmiş ve seferin neticesi hakkında bilgi sahibi olduğunu düşünmüştür (Türer, 2011: 369).

Padişah, Şemseddin Sivâsî'ye Sinan Paşa köşkünde davet vermiştir. Burada verilen ziyafete Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendi de davet edilmiş ve davette Şemseddin Sivâsî ile sohbet etmiştir. Sohbetin ardından Şemseddin Sivâsî ve padişah arasında resmi bir konuşma olmuştur. Bu konuşmada II. Mehmed, Şemseddin Sivâsî'yi sefere davet etmek için bir kapıcıbaşı gönderdiğinde O'nun hazır olduğunu duyduğunu, seferin akıbetine vakıf olduğunu düşündüğünü söyler ve neticesi hakkında haberdar olmak ister. Şemseddin Sivâsî ise Hadîs-i şerifte:

³Abdülvehhâb Gâzi, Hazret-i Resûlullah'ın zamanında alemdâr imiş. Bilahare Rum'daki gazâlarda şehid olmuş, kasabanın kenarında yüksek bir türbe üzerine defn olunmuştur. Mezârı, duaların kabul olunduğu mübarek bir makam addolunur. Bütün halk, hatta küffâr ve fesekâ dahi ziyaret eder, kurban keser, mum yakarlar. Kabri üzerine kârgir bir kubbe ve yanına da bir mescid yapılmıştır. Bazı günlerde çok cemaat burada toplanır. Kuraklık kıtlık zamanlarında halk yağmur duasına oraya çıkarlar. Türbesinde güzel büyük bir sancak ve civarında şüheda ve sulehâ kabirleri vardır. Teberrüken sancaklarını alıp, sancaktarlık hizmetini, Ayasofya-i Kebîre yakınında bulunan Kapı Ağası zâviyesinde şeyh olan, Sultan Murad-ı Râbi'nin rüyalarını tabir eden Koca Şeyh zamanında derviş imiş, ona tayin buyururlar. Bilgi için bkz. Türer, age, s. 367; Güneren, age, s. 78.

Eğri Seferinde Bir Şeyh: Şemseddin Sivâsî

“Efzalü'l-a'mâli ilkâu's-sürûri fi-kalbi'l-mü'mini”⁴ buyrulduğu üzere: “...kal'a-i Eğri'ye âsân vecihle zafer müyesser, ba'dehû mesâff-ı düşmen-i Dîn mukadder olup, bir mikdâr zahmetden sonra, zuhur-ı rahmet-i Rahmân ile, küffâr-ı hâk-sâr-ı nâr-karâr münhezim ve perişân ve ekseri maktul ve ekall-i kalîl, firâr ile amân dilemesi, bi'd-defe'ât meşhûd-i basar-ı basiret olmuştur. Hâtır-ı şerîfiniz hoş tutun” diyerek zafer müjdesi vermiştir” (Türer, 2011: 369).

Padişah, Şemseddin Sivâsî'nin bu kelâmına sevinmiş ve kendi üzerindeki samur kürkü Şemseddin Sivâsî'ye giydirmiştir. Hemen arkasından Kapıcılar Kethüdası Mehmed Ağa eliyle iki yüz sikke altını Şemseddin Sivâsî'ye ve yüz sikke altını da dervişlere ihda ve irsâl etmiştir (Türer, 2011: 370).

1.4. Eğri Kalesi'nin Fethi ve Haçova Meydan Muharebesi (26 Ekim 1596)

Sultan III. Mehmed sefer hazırlıklarını tamamladıktan sonra 24 Şevval 1004/21 Haziran 1596 tarihinde İstanbul'dan hareket etti. Edirne-Filibe-Sofya ve Niş üzerinden Eğri'ye geldi. 22 Muharrem 1005/21 Eylül 1596 tarihinde Eğri kalesi muhasara edildi. Yaklaşık 21 gün süren muhasaradan sonra kale 19 Safer 1005/11 Ekim 1596 tarihinde teslim alındı (Uzunçarşılı, 2011: 74-75; Peçevî, 1992: 178).

Şeyh Recep Efendi, kalenin teslim alınışından sonra harap olan yerlerinin onarıldığını, bu yenilginin ardından Hristiyan halkın kederlendiklerini, kiliselerinde mumlar yaktıklarını ve dindaşlarına haberler göndererek ittifak çabası içerisine girdiklerini anlatmıştır (Güneren, 2010: 78). Gerçekten de Eğri zaferinden sonra Avusturya Arşidükü Maximilian ittifak arayışı içinde olmuştur. Erdel kralı Sigismund Bathory Avusturya ordusundaki yerini almıştır. Daha sonra bu ittifaka Eflak ve Boğdan Beyleri de eşlik etmiştir (Akdoğan, 2005: 18; Sakaoğlu, 1999: 210).

III. Mehmed Eğri kalesinin muhafazasına Anadolu Beylerbeyi Mehmed Paşa'yı bırakarak Haçova'ya hareket etti. Düşmanın Osmanlı ordusuna baskın yapmak üzere olduğunu haber alan vezir Hadım Cafer Paşa emrinde bulunan onbeş bin kişilik ordu ile karşı koymaya çalışıyordu. Hâlbuki düşman kuvvetleri üç yüz bin kişi ve yüz toptan mürekkepti. Düşmanın ilk darbesi padişah ve sadrazamın moralini bozdu. III. Mehmed savaş meydanında bir kumandan bırakıp gitmeye niyet etmişti. Muharebenin ikinci safhasında iki ordu 5 Rebiü'l-evvel 1005/26 Ekim 1596 tarihinde karşı karşıya geldi. Düşman kuvvetleri ilk olarak padişahın bulunduğu mevkiye hareket etti. Padişah ordunun gerisine alınmıştı. Ertesi gün taarruz başladı (Uzunçarşılı, 2011: 74-75). Şeyh Receb Efendi taarruzun başlamasının ardından düşman kuvvetlerinin sayıca yedi yüz bin kişiyi bulan bir kuvvetle saldırdıklarını, bu büyük saldırının ikinci vaktinde gerçekleştiğini, düşman saldırısının akabinde askerinin korkarak kaçmaya başladığını nakletmiştir (Türer, 2011: 370; Güneren, 2010: 78). Şeyh Receb Efendi'nin düşman kuvvetleri için verdiği rakam abartılıdır. Zira tarihi kaynaklarda düşman kuvvetlerinin yaklaşık *üçyüz bin* kişiden müteşekkil oldukları yönünde ittifak söz konusudur (Uzunçarşılı, 2011: 74-75).

İlk gün yapılan bu mücadelede Avusturya ordusu bütün gücüyle saldırmış, padişahın çadırına kadar gelmişti. Sultan III. Mehmet, müteferrika ağası Yusuf Ağa'nın çadırına

⁴ “Âmellerin en faziletlisi, mü'minin kalbine sevinç vermektir.”

çekilmek zorunda kaldı. Şeyh Receb Efendi, padişahın çadırda bulunduğu esnada "...*Rabbenâ efrîğ 'aleyânâ sabran ve sebbit akdâmenâ ve'nsurnân 'alâ'l-kavmi'l-kâfirîn*"⁵ âyetini okuduğunu nakletmiştir. Bu sırada padişah ve Şemseddin Sivâsî dışında çadırda bulunanlar; Şeyhülislâm, kuzat-ı asakir, birkaç iç oğlanı meşayihden Mehmed Ağa Tekkesi şeyhi Yayabaşızâde Hızır Efendi, Mustafa Paşa-yı Atik şeyhi Yemen'de medfûn olan Necmeddin Hasan Efendi, Mehmed Paşa şeyhi İştîbi Emir Efendi, Cerrahi Şeyhi İbrahim Efendi'dir. Şeyh Receb Efendi, Sultan III. Mehmed ile Şemseddin Sivâsî arasındaki konuşmaya dair şunları söylemektedir: Padişah, Şemseddin Sivâsî'ye hitâp edip: "*Ya Şeyhü'l-İslâm! N'a'aceb âsâr-ı müşâhedemiz hılâf-ı vâki' oldu?*" dediğinde, Şemseddin Sivâsî: "*Pâdişâhum, müşâhedemiz yerindedir. Kâfirin inhizâmına yarım sâ'at kalmışlardır. Ve şu he'yetle bir sâhib-i kuvvet, mutassarrıf 'azîz zuhur itse gerekdir. Mukaddime-i feth fütûhdur. Hâtırınızı hoş tut*" buyurdular" (Türer, 2011: 371). Şeyh Receb Efendi'nin yukarıda naklettiği vaziyet Uzunçarşılı'nın eserinde de anlatılmış, fakat buradaki konuşma padişah ile Hoca Sadeddin Efendi arasında geçmiştir (Uzunçarşılı, 2011: 77)

Şeyh Receb Sivâsî'nin naklettiğine göre, savaş esnasında gelişen bu kritik anda Şemseddin Sivâsî'nin Hızır (A.S) zannettiği bir zatın gelip, düşman kuvvetlerinin öncelikle hazine tarafından saldıracağını söylemesi üzerine, Şemseddin Sivâsî padişaha bu durumu arz etmiştir. Padişah Şemseddin Sivâsî'ye ordunun başına geçmesini rica etmiş, Şemseddin Efendi de kendisinin o ana kadar harpte bulunmadığını ve harp halini tecrübe etmediğini söylemiştir. Bunun üzerine padişah yanında bulunan zata, "*O halde sen reis ol, Şeyh de seninle bulunup müşîr ve yardımcı olsun*" demiştir. Bu sırada O zat (Hızır) askere hitaben: "*İslâm gayreti, Peygamber ve Sultan gayreti nerede kaldı*" diye haykırdı ve eline yazılı bir kâğıt alarak: "*Ben şimdi burada reis ve kumandanım, murâd isteyenlere murâdlarını vermek elimdedir*" diye bağırmıştır. Bu çağrı üzerine orada çok sayıda asker toplanarak düşmana saldırmıştır (Güneren, 2010: 80).

Harbin ikinci günü düşmanın çadırlar arasına girdiğini gören seyis, aşçı, deveci, katırcı ve karakullukçu denilen hademe güruhu düşman üzerine kazma, odun yarması, balta ile hücumla geçip düşmanın bir kısmını öldürmüştü. "*Kâfir kaçtı*" diye bir yandan bağırma başlınca Çağalzade de gizlendiği yerden çıkarak süvarileriyle düşmanın arkasından hücumla geçmişti. Osmanlı ordusu 20 bin kadar olan düşman kuvvetini bataklıklara sürükleyerek imha etti. Buna karşılık 50 bin kişilik bir kayıp vermiş oldu (Uzunçarşılı, 2011: 779; Sakaoğlu, 1999: 211).

Nazmî Efendi bu bozgun hadisesi hakkında benzer şeyleri söylemektedir: "*Hatta nakl olunur ki, "kâfirler bozuldu!" sadâsı, iki konak yere kadar işidilmiş. Bu sadâyı işiden guzât, dönüb, kâfirlerin ardına düşüb, ol kadar kırmışlar ki, esîrlerden mâ'adâ altı kıral (hükümdar) ve iki kerre yüz bin kâfir katl olunduğu rivâyet-i sahîha ile mevrûd*" (Türer, 2011: 372). Nazmî Efendi'nin düşman kuvvetlerinin hezimetini hakkında verdiği bilgi muhtemelen Şeyh Receb Efendi'nin eserinden alınmıştır. Bu bilgi *rivâyet-i sahîha* olarak dikkat çekilmek istense de yaklaşık 300 yüz bin kişilik ordudan 200 bininin öldürülmüş olma olasılığı zayıftır. Şeyh Receb Efendi bu değerlendirmeyi daha önce düşman kuvvetlerinin sayısı olarak 700 bin kişi üzerinden yaptığı muhakkaktır. Receb Efendi, Eğri Kalesi'nin fethedildiği müjdesini padişaha Şemseddin Sivâsî'nin haber

⁵ Bakara, 2/50: "Ey Rabbimiz, üzerimize (yağmur gibi) sabır yağdır. Ayaklarımıza sebat ver (er meydanından kaydırma. Bu kâfirler güruhuna karşı bize yardım et..."

Eğri Seferinde Bir Şeyh: Şemseddin Sivâsî

verdiğini söylemektedir (Güneren, 2010: 80).

2. Şemseddin Sivâsî'nin Sultan III. Mehmet'e Nasihati

Şemseddin Sivâsî zaferin müjdesini vermesinin ardından Sultan III. Mehmet'e nasihatte bulunmuştur. "*Cedd-i âlânız Kostantiniyye fatihinin ismi Sultan Mehmet Han, o vakit feth-i Kostantiniyye'ye azîmet eylediğinde ona fetihde refakat eden Şeyh de Ak Şemseddin idi. Kostantiniyye'nin fethinden sonra Şeyh, Sultan'a:*

"Padişah'ım, Cenâb-ı Hak yedi iklimde misli olmayan güzel beldeyi sana bağışladı. Bu nimetin şükrünü nasıl edâ edeceksin biliyor musun? Cuma ve cemaat için büyük camiler, erbâb-ı ilim ve telif için medreseler; muhtaç ve açlar için imaretler, hastalar, yaralılar ve mübtelâlar için hastaneler yapmalı, fukâra ve erbâb-ı mesalih ve ihtiyaca karşı adalet temin etmelisin" dedi. Padişah da kabul etti ve dediklerini yaptı. Şimdi padişahım, senin de adın Sultan Mehmet ve benim ismim de Şemseddin'dir. İsimlerimiz tevaffuk ediyor. Ben de size adil ve ihsan yapmanızı tavsiye ederim" dedim. Kabul ettiler" (Güneren, 2010: 81; Türer, 2011: 373).

Şemseddin Sivâsî Sivas'a geldiği andan itibaren günden güne zaafı artmış, bedenen zayıf düşmeye başlamıştır. Vefat etmeden kısa bir zaman evvel Şeyh Receb Efendi'yi yanına çağırarak cenaze masrafları için iki yüz sikke vermiş ve son sözü: "...inni veccehü vecchiye lillezî fetaressemâvâti ve'larda hanîyfen ve mâ ene mine'l-müşrükîn..."⁶ olmuştur. Şemseddin Sivâsî, Eğri seferinden döndükten bir yıl sonra Rebî'u'l-evvel 1006 yani Kasım 1597 senesinde vefat etmiştir. Şemseddin Sivâsî, vefatının ardından Meydan Camii avlusuna defnedilmiştir. Vefatından iki buçuk sene sonra Meydan Camii avlusuna bir türbe inşa edilmiştir.

Şemseddin Sivâsî, Zile ve Sivas'ta kaldığı sürece pek çok halife yetiştirmiş, sayısız kişinin de gönüllerinin fethetmiştir. Yetiştirdiği halifeleri başta İstanbul olmak üzere; Sivas-Divriği, Tokat, Tokat-Turhal, Amasya-Merzifon, Malatya, Kayseri, Kırşehir, Ankara, Karadeniz Ereğlisi, Samsun, Kıbrıs, Mısır (Güneren, 2010: 60-65) gibi beldelere gitmişler ve burada Halvetî-Şemsîyye'yi temsil etmişlerdir. Yetiştirdiği halifelerinden yeğeni Abdülmecid Sivâsî Sultan III. Mehmet'in daveti üzerine İstanbul'a gitmiş ve orada dergâhını kurmuştur. Böylelikle Şemsîyye onun sayesinde İstanbul'da temsil edilmiştir.

Şemseddin Sivâsî, tekke edebiyatı türünde nadide eserler veren bir mutasavvıftır. Şiirlerinde *Şemsî* mahlasını kullanmıştır. Eserlerinin muhtevası tasavvufi görüşlerini ve edebi kişiliğini yansıtmaktadır. Eserlerinden anlaşılacağı üzere, Arapça ve Farsça lisanlarına vakıf, fıkıh, hadis ve kelimelerine hâkimdir. Arapça eserlerini Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566) devrinde telif etmiştir. Telif ettiği ilk eser "*Hallü Ma'akıdî'l-Kava'id*" dir. Daha sonraki eserlerini ise Sultan Murat zamanında telif etmiştir. Şemseddin Sivâsî Zile'de kaldığı süre boyunca üç eser telif etmiş, Sivas'ta ise on beş eser telif etmiştir (Güneren, 2010: 40). Diğer yerlerde yazdığı eserlerle birlikte, büyük bir kısmı manzum, bir kısmı mensur olan eserlerin toplamı kırkı bulmaktadır. Bazı şiirleri de bestelenmiştir (Turabi, 2010).

SONUÇ

⁶En'âm, 79: "Batıl akidelerden arınıp, yeri, gökleri yaratanın vahdaniyetini tasdik ederek O'na yöneldim, ben müşriklerden de değilim."

Osmanlı kuruluşundan itibaren padişahların büyük çoğunluğunun mutasavvıflarla yakın ilişki içerisinde oldukları, onların meclislerine katılmak suretiyle hayır dualarından istifade ettikleri bilinmektedir. Nitekim padişahlar tarikat şeyhlerini sohbet meclislerine çağırılmışlar, kendi adlarına inşa ettirdikleri camilerin temel atma törenlerine davet etmişler veya sefere giderken onların elinden kılıç kuşanmışlardır. Bazen de padişahlar şahsi istekleri neticesinde bir şeyhe intisap ederek, şeyhlerin manevi nüfuzundan istifade etmişlerdir. Bu gibi örnekler padişah ve tarikat şeyhi arasında kurulan manevi köprünün somut örneğini göstermesi açısından önemlidir.

Osmanlı padişahları zaman zaman ordu ile birlikte sefere gittikleri zaman yanlarında dönemin ileri gelen tarikat şeyhlerini götürmüşlerdir. Padişahların bu şekilde hareket etmelerinin sebebi kuşkusuz askerinin manevi olarak moralini yüksek tutmak, seferden muzaffer dönebilmek amacıyla dualarına başvurmak şeklindeki bir algıdan dolaydır. Neticede padişahların muhabbet besledikleri şeyhleri sefere giderken yanlarında götürmeleri gelenek haline almıştır.

Sultan III. Mehmet şöhreti İstanbul'a kadar yayılmış olan Şemseddin Sivâsî ile birlikte 1596 yılında Eğri seferine katılmıştır. Savaş öncesinde ve sonrasında III. Mehmet'in Şemseddin Sivâsî ile istişare bulunmuş olması, onun dua ve himmetlerine müracaatı manevi bir tedbir olarak telakki edilebilir. Ayrıca padişahın Şemseddin Sivâsî'nin hayır duasına başvurması, O'nun Allah indinde makbul ve kâmil bir şeyh olduğuna inandığının kanıtıdır. Şemseddin Sivâsî sefere birkaç müridi ile katılır ve yaralanır. Müritlerinden şehit olanlar vardır.

Osmanlı Arşivi'ne ait vesika Şemseddin Sivâsî'nin Eğri seferine katıldığının bir kanıtıdır. Zira Osmanlı tarihlerinde bunu destekleyen ifadeler mevcuttur. Sefer sonrasında Şemseddin Sivâsî'nin İstanbul'da kalmasını arzu eden Sultan III. Mehmet, bütün ısrarlarına rağmen Şemseddin Sivâsî'den ret cevabını almıştır. Fakat daha sonra bu isteğini Şemseddin Sivâsî'nin yeğeni ve aynı zamanda halifesi olan Şeyh Abdülmecid Sivâsî'yi davet ederek yenileyecektir. Padişah bu sefer olumlu bir yanıt alır ve Sivâsîler 1600'lü yılların ilk yarısından itibaren İstanbul'un ulemâ ve mutasavvıfları arasında anılacaklardır.

Padişaha göre Şemseddin Sivâsî keramet ehli bir mana sultanıdır. Şemseddin Sivâsî ordu ile birlikte İstanbul'a döndükten sonra oldukça güzel bir üslup ile padişaha nasihatlerini sunmuştur. Bu bütünleştirici atmosfer neticesinde padişah, şeyh efendiden İstanbul'da kalmasını rica eder, fakat sağlık sorunları buna engel olur ve Sivas'a döner. Bir sene geçmeden de vefat etmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Vesikaları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (İstanbul):
BOA, BEO, 1650/123748.

2. Kitap ve Makaleler

- Akdoğan (Millik), N. (2005), *Dâ'i-î Fakir: Tarih-i Engürüs Ve Feth-İ Eğri (Tahkikli Neşir)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon.
- David, G. (1994), "Eğri", *DVİA*, Cilt 10, İstanbul, 489-491.
- Emecen, F. (1994), "Haçova Meydan Savaşı", *DVİA*, Cilt 14, İstanbul, 546-547.
- Evlîyâ Çelebi. (2006), *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Cilt 3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gökbilgin, M. T. (1975), "Eğri", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt IV, Eskişehir, 196-198.
- _____ (1975), "Mehmet III", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt VII, Eskişehir, 535-547.
- Hulvî, M. C. (1996), *Lemezât-ı Hulviyye Ez-Lemezât-ı Ulviyye, Halveti Büyüklerinin Tatlı Sohbetleri*, Haz. Mehmet Serhan Tayşî, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Hocazâde, A. H. (1320), *Ziyaret-i Evliya*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- İlgürel, M. (1989), "III. Murad", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Cilt 10, İstanbul, 400.
- Naîmâ (2007), *Târih-i Na'îma (Ravzatü'l-Hüseyin Fî Hulasati Anbâri'l-Hafîkayn)*, Cilt I, Haz. Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, Ankara.
- Peçevi (1992), *Peçevi Tarihi II*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- Güneren, M. F. (2010), *Hidayet Yıldızı (Şems-ed-dîn-i Sivasî Hazretlerinin Menkıbeleri)*, Seçil Ofset, İstanbul.
- Shaw, S. J. (2008), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt I, E Yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011), *Osmanlı Tarihi*, Cilt III/II, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- Üçer, M. (2010), *Güldeste-i Sivas I*, Sivas Şehrengizi-10, Kalkan Matbaacılık, İstanbul.
- _____. (1987), "Tokat ve Efsâneleri İnanışları", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986)*, Tokat Valiliği Şeyhülislâm İbn Kemal Araştırma Merkezi, Ankara.
- Turabi, A. H. (2010), *Sivâsî İlâhileri*, Asitan Yayınları, İstanbul.
- Türer, O. (2010), *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat -Halvetilik Örneği- Mustafa Nazmî Efendi'nin Hediyeetü'l-İhvân'ı*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Vassâf, H. O. (2006), *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr-ı Şerh-i Esmâr-ı Esrâr*, Cilt III, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Vicdânî, S. (1995), *Tarikatler ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı 'Aliyye) Melâmiyye Kadiriyye Halvetiyye Sofî ve Tasavvuf*, Haz. İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Yılmaz, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Sufiler Devlet Ulemâ*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2007.
- Yüksel, H. (1990), "Bir Şeyh Ailesinin Ortaya Çıkışı", *Revak*, 1:1, Sivas, 38-53.